

-İstehsalçıların gəlirinin dinamik surətdə artırılması və bu hesaba onların öz sərmayələrinin xüsusi çəkisinin artırılması;

-Bütün səviyyələrdə korrupsiya hallarına yol verməməklə maliyyə resurslarının maksimum dərəcədə səmərəli istifadəsinin təmin olunması.

Qeyd olunanlarla yanaşı, dövlət, yaxud digər qurumlar tərəfindən kreditlərin kənd təsərrüfatı istehsalçısına lazım olan gübrə, texnika, yanacaq və digər materiallar formasında verilməsi mexanizminin hazırlanması və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Aqrar sahədə vergi və qiymət siyasəti aqrar bazar da qiymət sabitliyinə nail olmaqla milli istehsalın stimullaşdırılmasına və daxili bazarın qorunmasına

yönəldilməlidir.

Bunun üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər görülməlidir:

-Aqrar bazara və əhalinin alıcılıq qabiliyyətinə istinad etməklə lazım gəldikdə məhsulların qiymətlərinə aşağı və yuxarı hədlər qoyulması tətbiq edilə bilər. Bu zaman bazardan asılı olaraq istehsalçı zərər çəkdiyi halda həmin fərq dövlət tərəfindən ödənilir;

-Qiymət hədlərinə əməl edilmədikdə və inhisarçılıq meyilləri yarandıqda çevik və müntəzəm vergi sistemi həyata keçirilə bilər;

-Kənd təsərrüfatı istehsalçıların bütün vergilərdən azad edilməsi, torpaq vergisinin sadələşdirilməsi və azaldılması.

ƏDƏBİYYAT

1.Əliyev R., Zeynalov T. Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşməsinin tənzimlənməsinin metodoloji əsasları. Bakı 2001, 152 s. 2. Гулиев Р. Р. Проблемы агропромышленной интеграции СНГ (на примере России и Азербайджана) Б.: Издательство МСХА, 2003, 268с.

ÖLKƏ ƏHALİSİNİN ƏRZAQ MƏHSULLARINA OLAN TƏLƏBATININ TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ AQRAR SİYASƏTİN ROLU

M.M.MƏMMƏDOV, i.e.n., dosent
ATU

Əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi bütün dövrlərdə aktualıq kəsb etmiş və öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Əvvəlki təsərrüfatçılıq sistemində ərzaq məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi bilavasitə dövlətin səlahiyyətlərinə aid idi. Bu isə bilavasitə onunla əlaqədar idi ki, mərkəzləşdirilmiş sosialist iqtisadiyyatı şəraitində ərzaq məhsullarının istehsalçıları dövlət və kollektiv mülkiyyətdə fəaliyyət göstərən təsərrüfatçılıq qurumları sayılırdı. Bazar təsərrüfatçılıq sisteminə keçidlə əlaqədar həyata keçirilən islahatlar nəticəsində ölkənin ərzaq təminatında yerli istehsalı həyata keçirən qurumlar əsas etibarilə özəl sektorda fəaliyyət göstərir. Müxtəlif mülkiyyət mənsublu təsərrüfatçılıq qurumları, xüsusilə də fiziki şəxs statuslu ailə təsərrüfatları ərzaq bazarında həlledici xüsusi çəkiyə malikdir.

Lakin bu heç də o demək deyildir ki, mülkiyyətin və torpağın özəlləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı ölkə əhalisinin ərzaq təminatında dövlətin rolunu məhdudlaşdırır. Bazar təsərrüfatçılıq sisteminə keçidlə əlaqədar dövlət ölkə əhalisinin ərzaq təminatında daha çox tənzimləyici funksiyalar yerinə yetirir.

Belə ki, istehsal sektorunu tamamilə özəlləşdirən dövlət aqrar-ərzaq kompleksinə birbaşa və dolayı vasitələrlə müdaxilə edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində dövlətin aqrar-ərzaq kompleksinə, ərzaq bazarına birbaşa müdaxiləsi hüquqi-normativ qanunvericilik aktları vasitəsilə həyata keçirilir. Dolayı müdaxilə isə əsas etibarilə iqtisadi tənzimləyicilər vasitəsilə reallaşdırılır.

Bütövlükdə götürdükdə ərzaq bazarının tənzimlənməsinin istər birbaşa və istərsə də dolayı vasitəli dövlətin aqrar siyasətinə əsaslanır. Dövlətin aqrar siyasəti ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli istehsal hesabına təmin edilməsinə, ərzaq bazarında qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsinə xidmət edir. (1)

Ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə çoxsaylı faktorlar təsir göstərir. Bunlardan ən başlıcası ərzaq bazarında əmtəə təklifinin tələbatı ödəməsi və əhalinin alıcılıq qabiliyyətidir. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması təbii ki, yoxsulluğun səviyyəsini şərtləndirir. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanda yoxsulluq həddinin yüksək olmasının əsas səbəblərindən biri aqrar və ərzaq siyasətinin düzgün qurulmamasıdır. Yoxsulluğun azaldılmasına bu sferalar kontekstində yanaşsaq, öncə real vəziyyət, yoxsulluğun artmasına gətirib çıxarmış amillər düzgün qiymətləndirilməlidir. Belə ki, aqrar islahatların yaratdığı sosial nəticələr o cümlədən əhalinin məşğulluğu və real gəlirlərinin səviyyəsi əsas məsələlərdəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar islahatların növbəti mərhələsində də əhalinin sosial vəziyyəti nəzərə alınmalıdır. Bu ilk növbədə daxili ərzaq bazarında qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bu məqsədlə aqrar islahatların ikinci mərhələsində ərzaq bazarında sosial-iqtisadi sabitliyi təmin etmək məqsədilə xüsusilə mülkiyyət və idarəetmə prinsipində könüllülük,

tələb və təklif, istehsalçıların iqtisadi müstəqilliyi nəzərə alınmalıdır.

Mövcud maliyyə-kredit, bank, vergi, xarici iqtisadi siyasət milli aqrobiznesin inkişafını stimullaşdırılmasına xidmət etməli, ərzaq bazarında inhisarçılıq meyilləri aradan qaldırılmalıdır. Məhz belə bir şəraitdə ölkə əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində yerli istehsalın xüsusi çəkisini artırmaq və qiymət sabitliyinə nail olmaq mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar islahatın birinci mərhələsində əldə edilmiş iqtisadi artım meyilləri dövlətin aqrar siyasətinin aktivləşdirilməsi vasitəsilə daha da möhkəmləndirilməli, daxili ərzaq istehlakı bazarında qaçaqmalçılıq ölkəyə gətirilən keyfiyyətsiz ərzaq məhsullarının gətirilməsinin qarşısı effektiv şəkildə alınmalıdır. Eyni zamanda əhalininin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə zəruri sosial transfertlərin həyata keçirilməsi aktivləşdirilməlidir.

Ərzaq bazarında sosial-iqtisadi sabitliyi təmin etmək və kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərini sabitləşdirmək məqsədilə aqrar islahatların ikinci mərhələsində 2 əsas istiqaməti özündə birləşdirən dövlətin aqrar siyasəti formalaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir:

-Prioritet sahələr üzrə islahatların dərinləşdirilməsi.

-Ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi.

Prioritet sahələr üzrə islahatlara əsasən aşağıdakı tədbirlər daxil edilir: kənd təsərrüfatı və ərzaq sferasında dövlət idarəetməsi daha da təkmilləşdirilməlidir. Bunun üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində struktur islahatları davam etdirilməli, nazirliyin hər rayonda geniş səlahiyyətlərə malik idarəetmə orqanları formalaşdırılmalıdır, Dövlət Torpaq Komitəsinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə birləşdirilməsi təmin edilməlidir. Nazirlikdə müvafiq baş departamentlərin (hüquqi şəxs statusu ilə) yaradılması nəzərdə tutulmalıdır.

Aqrar islahatları tənzimləyən qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, qüvvədə olan qanunların icra mexanizmini çətinləşdirən amillər aradan qaldırılmalıdır.

Dövlət Statistika sistemində islahat aparılmaqla kənd təsərrüfatı və ərzaq sferasında məhsul istehsalının, dövriyyəsinin, istehlakının uçot sistemləri təkmilləşdirilməli və beynəlxalq qaydalara uyğunlaşdırılmalıdır. Həmin sferada ölkə üzrə inventarizasiya aparılmalı əmək, kapital, torpaq, su ehtiyatlarının habelə, kənd təsərrüfatı heyvanların uçotu yenidən aparılmalıdır.

Aqrar sahədə (su-meliorasiya, ekologiya torpaq və bitki mühafizəsi və s.) xüsusilə vacib tədbirlər dövlətin bilavasitə iştirakı və maliyyəsi ilə həyata keçirilməli, strateji məhsulları üzrə dövlət tədarükü sistemi yaradılmalıdır.

Ölkə əhalisinin ərzaq təminatını yaxşılaşdırmaq məqsədilə islahatın ikinci mərhələsində həyata keçirilən aqrar siyasətin prioritet istiqamətlərinə aşağıdakılar şa-

mil edilməlidir:

-torpaq bazarının formalaşdırılmasına mane olan amillər aradan qaldırılmalı;

-torpağa və digər mülkiyyətə hüquqları təmin edən dövlət qeydiyyat sistemi hazırlanmalı;

-torpaq üzrə vergi sistemi təkmilləşdirilməli;

-torpağın konservasiyası sistemi hazırlanmalı;

-torpaqdan istifadəyə, o cümlədən kimyəvi maddələrdən istifadəyə nəzarət sistemi təkmilləşdirilməlidir.

Meliorasiya irriqasiya sisteminin yenidən qurulması, bitkiçilik sahəsində tədbirlərin maliyyə təminatının genişləndirilməsi ölkənin ərzaq təminatının yaxşılaşdırılmasında başlıca vasitə hesab olunur. Suvarma və drenaj şəbəkəsinin bərpası və yeni əkin strukturlarına uyğunlaşdırılması; Samur-Abşeron su kanalının yenidən qurulması; suvarma üçün subsudiyaların ayrılması; çaylarda su ambarlarının səmərəli istifadə edilməsi üzrə layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi; ölkənin bütün bölgələri üzrə "Sudan istifadə edənlerin assosiasiyası" yaradılması aqrar siyasətdə öz əksini tapmalıdır. Bu məqsədlə:

-Yeni suvarma sistemlərinin (ocümlədən damcı üsulu ilə) tətbiq edilməsi;

-Torpağın eroziyasına və şoranlaşmasına qarşı mübarizə tədbirlərinin aparılması;

-Pay torpaqlarının birləşdirilməsi hesabına iri təsərrüfat qurumlarının fəaliyyətinin stimullaşdırılması;

-Bitki sortlarının rayonlaşdırılması və optimal əkin strukturlarının formalaşdırılması üzrə proqramın hazırlanması;

-Yabani və becərilən otlaq toxumlarının əldə edilməsi, artrılması və güzəştli şərtlərlə fermerlərin təmin edilməsi;

-Əkin və becərmə texnikasının respublikamıza gətirilməsi, onların alınması üçün güzəştli kreditlər ayrılması, lizinq xidmətlərinin genişləndirilməsi;

-Toxumçuluq təsərrüfatları şəbəkəsinin genişləndirilməsi, fermer və digər subyektlərin yüksək reproduktorlu toxum əldə etmələri üçün dotasiyaların tətbiq edilməsi;

-Yanacaq materiallarından istifadə edilməsində güzəştlərin bərpa edilməsi ön plana çəkilməlidir.

Məlum olduğu kimi ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində heyvandarlıq məhsullarının istehsalı mühüm rol oynayır. Qkyd etmək lazımdır ki, son illər həyata keçirilən aqrar islahatlar nəticəsində mal-qaranın başsayı və uyğun olaraq heyvandarlıq məhsullarının istehsalı da artmışdır. Belə ki, aqrar islahatlar heyvandarlığın inkişafına da müsbət təsir göstərmişdir. Belə ki, 2005-ci ildə 1995-ci ilə müqayisədə qaramalın sayı 1,41 dəfə artaraq 2367 min baş, o cümlədən inək və camışların sayı 1,48 dəfə artaraq 1145,3 min baş, qoyun və keçilərin sayı 1,65 dəfə artaraq 7648,2 min baş, quşların sayı 1,43 dəfə artaraq 19036 min baş olmuşdur.

1995-2005 ci illərdə donuzlar istisna olmaqla bütün növ m al-qara və quşların sayı artmışdır.

Belə ki, 1995-ci ilə nisbətən cəmi qaramalın sayı 685,3 min baş və ya 40,7 %, 2004-cü ilə nisbətən 51,2 min baş və ya 2,2 %, inək və camışların sayı 1995-ci ilə nisbətən 372,7 min baş və ya 48,2 %, 2004-cü ilə nisbətən 28,3 min baş və ya 2,5 %, qoyun və keçilərin sayı 1995-ci ilə nisbətən 3003,8 min baş və ya 64,4%, 2004-cü ilə nisbətən 159,4 min baş və ya 2,1 % artmışdır. Quşların sayı 1995-ci ilə nisbətən 5702,6 min ədəd və ya 42,8 %, 2004-cü ilə nisbətən 782,7 min ədəd və ya 4,3% artmışdır. Donuzların baş sayı 1995-ci ilə nisbətən 7,5 min baş və ya 24,7 % azalmışdır. 2004-2005-ci illərdə donuzların sayı sabit qalmışdır. Heyvanların baş sayının artması ilə yanaşı məhsulların istehsalı və sahənin məhsuldarlığı da yüksəlmişdir. Belə ki, 2005-ci ildə 1995-ci ilə nisbətən ət istehsalı 1,82 dəfə, süd - 1,51 dəfə, yun - 1,46 dəfə, yumurta - 1,92 dəfə artmışdır.

Heyvandarlıq məhsulları istehsalının artımını təmin etmək məqsədilə dövlətin aqrar siyasətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə üstünlük verilməlidir:

-heyvanların məhsuldarlığının artırılması üçün damazlıq xidməti şəbəkəsinin yaradılması seleksiya

işlərinin və damazlıq ehtiyatları təminatının stimullaşdırılması;

-yem təminatının yaxşılaşdırılması üçün qarışıq yem istehsalının stimullaşdırılması;

-arıçılıq, balıqçılıq, atçılıq, baramaçılıq sahələri üzrə, habelə, ət, süd istehsalının artırılması istiqamətində proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi;

-damazlıq reproduktor quşçuluq fabriklərində istehsalın bərpa edilməsi;

-baytarlıq xidməti şəbəkəsinin genişləndirilməsi, kənd təsərrüfatı heyvanlarının təhlükəli infeksiyon xəstəliklərə qarşı kütləvi vaksinasıyası;

-heyvanların infeksiyon xəstəliklərə və digər təbii fəlakət hallarına qarşı sığorta sisteminin işlənilməsi;

-ölkə ərazisində istehsal olunan və xaricdən gətirilən heyvandarlıq məhsullarının ekspertizasının gücləndirilməsi;

-heyvandarlıqla məşğul olan subyektlərə uzunmüddətli güzəştli kreditlərin verilməsi;

-investisiya layihələrinin hazırlanması və həyata keçirilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı, 2004 - cü il, 503s. 2. Məmmədov M.M. Ərzaq bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin bəzi məsələləri. Az.ETKTİ və Tİ-nun elmi əsərləri (2). Bakı 2005, s.143-150.)